

Vergi Kaçakçılığına Teorik Bakış: Suç Teorileri Çerçevesinde Bir İnceleme

Hakan ÖZDEMİR ¹

Özet

Bu çalışma; gerilim teorisi, rasyonel seçim teorisi, sosyal öğrenme teorisi ve kontrol teorileri dahil olmak üzere çeşitli kriminolojik perspektiflerden vergi kaçakçılığını incelemektedir. Çalışma, bu teoriler ışığında bireylerin ve işletmelerin yasa dışı uygulamalara yönelmesine neden olan temel motivasyonları ve yapısal faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Teorik analizler ve bu kapsamda yapılan çalışmalar; ekonomik baskılar, sosyal öğrenme süreçleri ve zayıflayan toplumsal normların vergi kaçakçılığına önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, vergi kaçakçılığıyla etkin bir şekilde mücadele etmek için yalnızca yasal önlemlerin değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik politikaların da devreye girmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Sonuçlar, vergi kaçakçılığına yol açan gerilimlerin, fırsatların ve toplumsal etkilerin ele alınmasının, daha adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemi oluşturmak için kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; caydırıcılık stratejilerinin sisteme entegrasyonu, sosyal bağların güçlendirilmesi ve uyum kültürünün teşvik edilmesi, vergi kaçakçılığını azaltmada kilit öneme sahiptir. Çalışma, vergi kaçakçılığında rol oynayan ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerin karmaşık etkileşimini kapsamlı bir şekilde analiz ederek, vergi uyum stratejileri geliştirmek isteyen politika yapımcılar ve akademisyenler için değerli içgörüler sunmaktadır. Diğer yandan, vergi kaçakçılığı olgusunu suç teorileri bağlamında inceleyerek, bireylerin ve işletmelerin yasa dışı uygulamalara yönelme nedenlerini teorik bir çerçevede ele almakta ve politika yapımcılar için etkili mücadele stratejileri önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Vergi kaçakçılığı, Suç teorisi, Kriminoloji

Jel Kodu: H26, K42

Theoretical Perspective on Tax Evasion: An Analysis within the Framework of Crime Theories

Abstract

This study examines tax evasion through various criminological perspectives, including strain theory, rational choice theory, social learning theory, and control theories. The study aims to identify the fundamental motivations and structural factors that lead individuals and businesses to engage in illegal practices based on these theoretical frameworks. Theoretical analyses and related studies emphasize that economic pressures, social learning processes, and weakening social norms significantly contribute to tax evasion. Furthermore, the study highlights that effectively combating tax evasion requires not only legal measures but also the implementation of social and economic policies. The results demonstrate that addressing the strains, opportunities, and social influences that lead to tax evasion is critical for establishing a more equitable and sustainable tax system. In this context, integrating deterrence strategies into the system, strengthening social bonds, and promoting a culture of compliance are key to reducing tax evasion. By comprehensively analyzing the complex interactions between economic, social, and psychological factors involved in tax evasion, this study provides valuable insights for policymakers and academics seeking to develop more effective tax compliance strategies. On the other hand, by examining the phenomenon of tax evasion through the method of crime theories, it theoretically addresses the reasons for turning to practices other than what can be done and what cannot be done, and the method of effective combat methods for policy studies.

Keywords: Tax evasion, Theory of crimes, Criminology

Jel Codes: H26, K42

ATIF ÖNERİSİ (APA): Özdemir, H. (2025). Vergi kaçakçılığına teorik bakış: suç teorileri çerçevesinde bir inceleme. *İzmir İktisat Dergisi*. 40(4). 1125-1151. Doi: 10.24988/ije.1620342

¹ Dr., Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Çankaya / Ankara, Türkiye **EMAIL:** hakan.ozdemir@yok.gov.tr **ORCID:** 0000-0002-2740-3737

1. GİRİŞ

Vergi kaçakçılığı, ülkelerin ekonomik dengelerini sarsan ve toplumsal adalet duygusunu zedeleyen karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, bireylerin ve işletmelerin vergi yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla bilerek ve isteyerek yasal sınırları aşmaları, bu sorunun küresel bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Vergi kaçakçılığı, yalnızca devletin vergi gelirlerini azaltmakla kalmamakta; aynı zamanda, adil vergi dağılımını bozarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmekte ve kamu hizmetlerinde aksamalara yol açmaktadır.

Suç teorileri (kriminolojik teori); suçun nedenlerini, doğasını ve etkilerini anlamak ve açıklamak amacıyla geliştirilmiş çeşitli teorik çerçevelerdir. Bu teoriler, temelde, bireylerin suç işlemesine yol açan faktörleri ve suçun toplumsal dinamiklerle nasıl etkileşime girdiğini anlamaya çalışmaktadır. Kriminolojinin temelini oluşturan suç teorileri, farklı disiplinlerden akademisyenler ve uzmanlar tarafından geliştirilmiştir. Bu bağlamda, vergi kaçakçılığı davranışını anlamak ve bu soruna yönelik etkili stratejiler geliştirmek için kriminolojik teoriler büyük bir önem taşımaktadır.

Vergi kaçakçılığı, ekonomik kalkınmayı ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit eden, küresel düzeyde önem arz eden bir olgudur. Geleneksel ekonomi yaklaşımları genellikle bireylerin vergiye uyum davranışlarını rasyonel karar alma süreçleri üzerinden açıklarken, suç teorileri bu sürecin psikolojik, sosyal ve yapısal yönlerini anlamada daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Vergi kaçakçılığı sadece mali bir kayıp değil, aynı zamanda toplumsal normların ihlali ve ekonomik adaletin zedelenmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, bireylerin vergi kaçakçılığına yönelme motivasyonlarını anlamak, yalnızca yasal yaptırımları artırarak değil, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren ve etik vergi uyumunu teşvik eden yaklaşımlar geliştirerek mümkün olabilir.

Bu çalışma, vergi kaçakçılığı olgusunu çeşitli suç teorileri çerçevesinde ele alarak, bu suçun arkasındaki motivasyonları ve yapısal faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ele alınacak başlıca teoriler arasında gerilim teorisi, rasyonel seçim teorisi, sosyal öğrenme teorisi ve kontrol teorileri yer almaktadır. Gerilim teorisi, bireylerin ve işletmelerin karşılaştığı sosyal ve ekonomik baskıların bu tür yasa dışı faaliyetlere yönelmelerine nasıl yol açabileceğini açıklarken; rasyonel seçim teorisi, vergi kaçakçılığının genellikle bilinçli bir karar süreci sonucu ortaya çıktığını savunur. Sosyal öğrenme teorisi ise, bireylerin çevrelerinden öğrenerek bu tür davranışları nasıl benimsediklerini, kontrol teorileri ise bireylerin toplumsal bağlarının ve öz-kontrol düzeylerinin bu tür suçları işleyip işlememelerinde nasıl etkili olduğunu açıklar. Bu teoriler başta olmak üzere çalışma, suç teorileri ışığında, vergi kaçakçılığını anlamak ve bu suçla mücadelede etkili yöntemler için etkili bir bakış açısı sunacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Vergi kaçakçılığı, bireysel ve kurumsal düzeyde çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan karmaşık bir olgudur. Bu bağlamda, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle vergi kaçakçılığının kavramsal çerçevesi ele alınacak, ardından suç teorileri ile olan ilişkisi incelenecektir.

2.1 Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı, işletmelerin ve bireylerin kanunlarca belirlenen vergi ödeme yükümlülüklerini yerine getirmemek amacıyla kasıtlı olarak gerçekleştirdiği davranışlardır (Green, 2008: 222). Bu davranışlar, genel olarak vergi yükümlülüğünü ortadan kaldırmak veya ödenecek vergiyi azaltmak için beyan edilen gelirlerin (düşük bir şekilde), giderlerin (yüksek bir şekilde) veya diğer vergilendirilebilir unsurların bilerek yanlış bildirilmesi şeklinde ortaya çıkar (İbadin ve Kemebradikemor, 2020: 65). Vergi kaçakçılığı, kişilere ve şirketlere maliyet avantajı sağlaması dolayısıyla özellikle rekabet avantajı sağlaması nedeniyle başvurulanan bir yöntemdir (Palan vd., 2010: 9).

Her ülkenin vergi mevzuatı ve vergi kaçakçılığına yönelik yaptırımları farklılık gösterse de, genel olarak vergi kaçakçılığı kamu gelirlerini azaltan ve ekonomik sistemi zedeleyen ciddi bir suçtur. Örneğin, Türkiye’de vergi kaçakçılığı, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 359. maddesi kapsamında suç olarak tanımlanmıştır. Bu maddeye göre; defter ve belgeleri tahrif etme, yanıltıcı beyanlarda bulunma, sahte belge düzenleme veya kullanma gibi eylemler vergi kaçakçılığı suçu sayılmaktadır. Türkiye’de vergi kaçakçılığı ile mücadele kapsamında ağır yaptırımlar uygulanmakta; suçun niteliğine bağlı olarak hapis cezaları ve idari para cezaları öngörülmektedir.

Vergi kaçakçılığının ekonomik etkileri oldukça geniş kapsamlı olabilir. Devletin vergi gelirlerinin azalması, kamu hizmetlerinde aksamalara ve ekonomik büyümede yavaşlamaya yol açabilir (Schneider ve Enste, 2000: 3-4). Ayrıca, vergi kaçakçılığının, adil vergi yükü dağılımını bozarak toplumsal eşitsizlikleri arttırdığı söylenebilir (Doerrenberg ve Duncan, 2014: 734; Slemrod, 2007: 41). Vergi kaçakçılığının sosyal etkileri ise daha karmaşık düzeyde olup, bireylerin vergi sistemine olan güvenlerinin sarsılmasına ve vergi uyumunun azalmasına neden olabilir (Feld ve Frey, 2007: 112).

Vergi kaçakçılığı davranışında psikolojik faktörler önemli bir rol oynar. Bireylerin vergi kaçakçılığına yönelmesinde; kendi eylemlerini ahlaki olarak haklı görme eğilimi, toplumda kabul gören davranış kalıpları ve çevrelerinden gelen baskı veya etkilenme (grup baskısı) gibi unsurlar etkili olabilir (Kassa, 2021; Porcano, 1988; Tarmidi vd., 2020; Wallschutzky, 1984). Diğer yandan, vergi kaçakçılığı, diğer vergi mükelleflerinin davranışlarına ve bireylerin adalet algısına bağlı olarak da şekillenir. Devletin zorlayıcı gücü ve bireylerin risk algısı da vergi kaçakçılığı davranışını etkiler (Bordignon, 1993).

Vergi kaçakçılığı aslında temel olarak vergi uyumu kavramıyla iç içedir. Vergi uyumu, bireylerin ve işletmelerin vergi yasalarına uygun olarak vergi bildiriminde bulunma ve ödeme davranışlarını ifade eder ve aslında vergi uyumunun artması vergi kaçakçılığının azalması anlamına gelmektedir.

Literatürde daha çok vergi uyumuyla birlikte vergi kaçakçılığına etki eden faktörler incelenmiştir. Vergi uyumunu etkileyen çeşitli faktörler, demografik, psikolojik, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve dışsal unsurları içerir. Cinsiyet, gelir düzeyi, meslek ve risk tutumu gibi demografik özellikler, bireylerin vergi uyumunu belirleyen önemli etkenlerdir (Alm ve Antoine, 2020). Psikolojik ve sosyolojik faktörler, özellikle bireylerin adalet duygusu ve normlara bağlılıkları, vergi uyumunu artırmada kritik bir rol oynar (Richardson, 2006; Wentworth ve Rickel, 1985). Bu bağlamda, psikolojik değişkenler vergi uyumunu teşvik etmek için en umut verici yollar arasında görülmektedir. Ayrıca, bireycilik, başarı yönelimi ve insancıl yönelim gibi kültürel değerler de vergi kaçakçılığı olasılığını etkileyebilecek bileşenlerdendir (Amira Izzatie ve Mazurina Mohd, 2020; Charles vd., 2013). Eğitim ve bilinç düzeyi, bireylerin vergi konusundaki etik anlayışlarını şekillendirirken, vergi adaleti algısı da bu eğilim üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır (Etzioni, 1986; Richardson, 2006; Ross ve McGee, 2012). Son olarak, vergi denetimleri ve cezalar gibi dışsal faktörler, vergi uyumunu artırmada farklı düzeylerde etkili olabilir (Tarmidi vd., 2020).

Ekonomik perspektiften bakıldığında, literatürde hâkim olan görüş, kişilerin portföy seçimlerinde kullandığı yöntemin vergi kaçakçılığına da uyarlanabileceğidir. Bu açıdan vergi oranlarındaki değişiklikler, mükelleflerin vergi kaçakçılığına ilişkin kararlarını doğrudan etkilemektedir (Bernasconi vd., 2014; Levaggi ve Menoncin, 2013; Sandmo, 2005). Örneğin, Bethencourt ve Kunze (2019) çalışmalarında, yüksek vergi oranlarının vergi kaçakçılığını artırdığını, vergi ahlaki ile kişi başına düşen GSYH ile pozitif korelasyon gösterdiğini ve kaçırılan vergilerin ekonomik kalkınmayı azalttığını belirtmişlerdir.

Vergi kaçakçılığı ile ulusal ve uluslararası düzeyde yasal düzenlemeler getirilerek mücadele edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, OECD tarafından önerilen Matrahın Aşındırılması ve Kârın Aktarılması (BEPS-Base Erosion and Profit Shifting) düzenlemeleri, vergi kaçakçılığına karşı uluslararası

işbirliğini artırmayı hedeflemektedir (OECD, 2013). Bunun yanı sıra, birçok ülke kendi iç hukukunda vergi kaçakçılığına ağır cezalar öngörerek caydırıcılığı artırmayı amaçlamaktadır (Palan vd., 2010).

Son zamanlarda yeni teknolojiler, yapay zeka ve blok zinciri gibi yenilikler, vergi kaçakçılığını önlemede ve vergi uyumunu artırmada önemli araçlar olarak görülmektedir (Commey, 2023). Blok zinciri, yapay zeka destekli denetimler ve büyük veri analizi gibi teknolojiler, vergi kaçırma girişimlerini tespit etmede önemli roller üstlenmektedir. Türkiye’de Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen e-fatura, e-defter ve e-arşiv gibi uygulamalar, kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik önemli adımlar arasında yer almaktadır. Örneğin, OECD’nin dijitalleşme ve vergi kaçakçılığıyla mücadeleyle ilişkin küresel ilkeleri, üye ülkelerin dijital sistemler kurarak şeffaflığı artırmasını teşvik etmektedir.

2.2 Suç Teorilerine Genel Bakış

Suç teorileri (kriminolojik teoriler) temel olarak kriminoloji biliminin alanı içerisinde değerlendirilmektedir. Kriminoloji, suçun bilimsel çalışmasıdır. Edwin Sutherland, kriminolojiyi; kanun koyma süreçleri, suç davranışları ve bu davranışlara verilen toplumsal ve hukuki tepkilerin incelenmesi olarak tanımlamıştır (Vito ve Maahs, 2020: 4).

Tarihsel olarak kriminoloji, kendi başına bir bilim ve disiplin olmaktan ziyade, deneysel görüşlerle ilgilenen ve çok disiplinli çabalarla yalnızca bir "destek işlevi" olarak uygulanan bir alan olarak algılanmıştır. Kriminoloji, temelde antropoloji, biyoloji, ekonomi, tarih, sosyoloji, hukuk, psikoloji, sosyal çalışma, psikiyatri ve siyaset gibi çeşitli sosyal ve ilgili bilimlere kapsar. Kriminolojinin çok disiplinli odağı, suçun, suçluluğun, suçluların, kurbanların ve ceza adalet sisteminin özünü yakalamak için uygulanmaktadır (Hesselink ve Herbig, 2009: 275).

Suç teorileri, suç davranışını anlamak ve açıklamak amacıyla geliştirilmiş çeşitli kuramsal yaklaşımlardır. Bu teoriler, bireylerin neden suç işlediklerine, toplumdaki farklı suç türlerine ve suçun önlenmesine yönelik stratejilere dair farklı açıklamalar sunmaktadır. Ancak ve ancak bir kişinin neden suç işlediğini anlayarak, suçu kontrol altına almanın veya suçluyu rehabilite etmenin yolları geliştirilebilir.

Suç teorileri, politika yapımına rehberlik etmek için kullanılabilir ve açıklık, kapsam, test edilebilirlik, pratik yararlılık ve ampirik geçerlilik gibi bir dizi kritere göre değerlendirilebilir (Akers ve Sellers, 2013: 4). Kriminolojik teorilerin birçok hedefi bulunmaktadır. Bu teoriler, bir suçun ve bu suça verilen tepkinin doğru bir şekilde gözlemlenmesine ve tanımlanmasına yardımcı olacak çerçeveyi sağlamak için kullanılır. Diğer yandan, ceza kanunlarının oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesine odaklanır. Kriminolojik teorenin bir diğer amacı da bilgi ve yöntemin temelini oluşturmaktır, bunun suçu ve toplumların suça tepkisini kontrol etmeye veya düzenlemeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu teorilerden umulan nihai sonuç, ceza adalet sisteminin uygulanabilir olmasını sağlamaktır. Suç teorileri, suçun temellerini anlamak için kullanılan bir araçtır, böylece hipotezlerden suç davranışlarının ardındaki daha derin anlamların keşfine doğru ilerleyebilir (Frasieur, 2019: 3).

Teoriler, politika yapımına rehberlik etmek için kullanılabilir ve açıklık, kapsam, tutumluluk, test edilebilirlik, pratik yararlılık ve deneysel geçerlilik gibi bir dizi kritere göre değerlendirilebilir (Akers ve Sellers, 2013: 4).

Suç teorileri literatürde genel olarak farklı sınıflandırılmalara tabi tutulmuştur. Bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

Mikro – Makro (Okada, 2015)

Öğrenme – Zeka – Kişisel Özellikler – Psikopati – Gelişimsel (Moore, 2011)

Toplumsal – Çevre – Grup Etkisi – Bireysel (Howitt, 2019)

Literatürde suç teorileri farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuş olsa da bu çalışmada vergi kaçakçılığı olgusunu açıklama potansiyeli yüksek olan belirli teorilere odaklanılmıştır. Özellikle gerilim teorisi, rasyonel seçim teorisi, sosyal öğrenme teorisi ve kontrol teorileri, bireylerin vergi kaçakçılığına yönelme nedenlerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu teoriler, vergi kaçakçılığı davranışının ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yönlerini kapsamlı bir şekilde ele aldığı için tercih edilmiştir.

Kriminolojide birçok teori vardır. Bazıları suçu bireye atfeder; bir bireyin artıları ve eksileri tarttığını ve suç işleyip işlememe konusunda bilinçli bir seçim yaptığını temel alırlar. Bir kısmı, vatandaşlarına güvenli ve emniyetli bir yaşam alanı sunarak suç işlememelerini sağlamanın toplumun sorumluluğu olduğunu belirtirler. Bazıları, bazı bireylerin belirli olumsuz koşullara maruz kaldıklarında belirli tepkiler verdiğini, bu tepkilerin ne şekilde olduğunu/olacağını belirlemeye çalışır. Bu teorileri inceleyerek ve bunları bireylere uygulayarak, belki de suçlular suçları tekrarlamaktan caydırılabilir ve rehabilitasyonlarına yardımcı olunabilir (Understanding criminology theories).

3. VERGİ KAÇAKÇILIĞININ SUÇ TEORİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Suç teorileri, suç davranışını anlamak ve açıklama için geliştirilmiş olup, nihayetinde suçu nasıl önleyebiliriz sorusuna yanıtlar aramaktadır. Genel olarak bu teoriler her türlü suç için kullanılmakla birlikte çalışmamızda genel olarak kabul görmüş teorilere ilişkin bilgilere yer verilerek vergi kaçakçılığı suçu (geniş anlamda vergi kaybına neden olabilecek tüm işlemler) bağlamında değerlendirme yapılacaktır.

3.1 Rasyonel Seçim Teorisi ve Vergi Kaçakçılığı

Rasyonel seçim teorisi, sosyal bilimciler tarafından insan davranışını anlamak için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım uzun zamandır ekonomide baskın paradigma olmuştur, ancak son yıllarda diğer disiplinlerde daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Temel olarak teşviklerin ve kısıtlamaların insan davranışını nasıl etkilediğiyle ilgili bir perspektif sunar. Rasyonel seçim teorisi birkaç varsayıma dayanmaktadır: Bunlardan biri bireyciliktir; bireysel davranışa odaklanır. İkinci varsayım, bireylerin hedeflerini en üst düzeye çıkarmak zorunda olduğudur ve üçüncüsü, bireylerin kendi çıkarlarını gözettiği varsayımdır (Gul, 2009: 2).

Bu teori, bireylerin suç işlemeye karar verirken rasyonel bir değerlendirme sürecinden geçtiğini öne sürer. Rasyonel Seçim Teorisi'ne göre, suçlular, potansiyel kazançları ve olası riskleri değerlendirir ve bu değerlendirme sonucunda suç işleyip işlememeye karar verirler (Paternoster vd., 2017: 849).

Rasyonel seçim teorisinin başlangıç noktası, suçun faydaları için seçilmesidir. Rasyonel seçim teorisi, suçun faydaları yüksek ve maliyetleri düşükse suçun meydana geleceğini ileri sürer. Ancak, suçun faydaları maliyetlerden düşükse suç meydana gelmez. Bu teorinin bir sonucu, suçun maliyetleri yüksek hale getirilirse, rasyonel suçluların suçu işlemekten alıkonulacağı veya caydırılacağıdır (Pratt, 2008: 43-44). Bu teori, bireyleri suç işlemekten caydırmanın en iyi yolu olarak cezayı vurgular. Maliyeti ödülünden yeterince ağır basarsa, bireyler suçun buna değmediğine karar verir.

Vergi kaçakçılığı, bu teorinin özellikle açıklayıcı olduğu bir suç türü olarak değerlendirilebilir. Nitekim, vergi kaçakçılığı genellikle kasıtlı ve planlı bir eylemin sonucudur. Kişiler, vergi kaçakçılığı yapmadan önce elde edilecek mali kazancı, yakalanma olasılığını ve olası cezaları dikkate alarak bir karar verirler. Bu durum diğer taraftan klasik vergi uyumu açıklamasının da temelini oluşturmaktadır (Allingham ve Sandmo, 2002).

Vergi kaçakçılığı, bireylerin veya işletmelerin vergi yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla yanlış beyanlarda bulunması veya vergi ödememesi durumudur. Rasyonel Seçim Teorisi bağlamında, bu suçun işlenmesi, vergi kaçakçılığı suçunu işleyen kişinin ya da işletmenin rasyonel bir şekilde hareket ettiğini varsayar. Kaçakçılık eylemi, potansiyel kazançların (daha az vergi ödeme) ve risklerin

(yakalanma ve cezalandırılma olasılığı) dengelendiği bir karar sürecinin sonucudur. Eğer kişi, vergi kaçakçılığından elde edilecek kazançların olası risklerden daha ağır bastığını düşünüyorsa, bu suçu işlemeye daha yatkın hale gelir.

Caydırıcılık faktörü, Rasyonel Seçim Teorisi'nin vergi kaçakçılığına dair değerlendirmesinde önemli bir rol oynar. Eğer vergi denetimlerinin sıkı olduğu ve cezaların ağır olduğu bir ortamda, bireyler vergi kaçakçılığı yapmayı düşünüyorsa, bu risklerin onları caydırabileceği düşünülebilir. Diğer yandan, fırsat maliyeti analizi de devreye girer. Vergi kaçakçılığına alternatif olarak yasal yollarla vergi avantajı elde etmek mümkünse ve bu yöntemler daha az riskli ya da daha kazançlı görünüyorsa, bireylerin bu alternatifleri tercih etmeleri muhtemeldir.

Loughran ve arkadaşlarının (2016) bireysel düzeyde yaptıkları çalışmaya göre, suç davranışı algılanan risk, ceza şiddeti ve suçtan elde edilecek fayda değiştikçe rasyonel tepkiler göstermektedir. Bu çalışmada, yakalanma olasılığındaki %20'lik bir artış, suç işleme eğilimini %30 oranında azaltmıştır. Ancak, ceza şiddetindeki artışın suç işleme eğilimi üzerinde daha sınırlı bir etkisi olduğu ve yalnızca %10'luk bir azalmaya yol açtığı bulunmuştur. Bu bulgular, vergi kaçakçılığı yapmayı düşünen bireylerin yakalanma riskine karşı daha hassas olabileceğini göstermektedir.

Benzer şekilde, Kroneberg, Heintze ve Mehlkop'un (2010) Almanya'da 2.130 kişiyle yaptıkları çalışmada, vergi kaçakçılığı yapma eğilimi yakalanma olasılığı ve ceza şiddeti gibi faktörlere göre değişmektedir. Bu araştırma ek olarak bireylerin ahlaki normlar doğrultusunda hareket ettiklerinde rasyonel hesaplamaların etkisiz kaldığını ortaya koymuştur. Güçlü ahlaki normlara sahip bireyler, risk ve kazanç değerlendirmesi yapmadan vergi kaçakçılığından kaçınabilmektedir. Bu durum, vergi uyumunun sadece rasyonel hesaplara değil, bireylerin ahlaki değerlerine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, Noguera, Quesada, Tapia ve Llàcer'in (2014) geliştirdiği SIMULFIS modeli, vergi uyumu kararlarının sosyal etkiler ve normlarla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, denetim oranlarının düşük olduğu durumlarda bireylerin %55'inin vergi kaçakçılığı yaptığı gözlemlenmiştir. Ancak sosyal etkileşim ve adalet algısının güçlendirilmesiyle vergi uyumu oranı %70'e kadar yükselmiştir. Bu bulgular, bireyler arasındaki sosyal etkileşimlerin, adalet algısının, denetim oranlarının vergi kaçakçılığı kararlarında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Rasyonel Seçim Teorisi, vergi kaçakçılığını açıklamada ve bu suçu önlemeye yönelik stratejiler geliştirmede etkili bir yaklaşım sağlar. Bu teoriye göre, suç davranışları rasyonel karar süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve suçluların bu süreçlerde yaptığı risk-kazanç değerlendirmelerini değiştirmek, vergi kaçakçılığını önlemek için etkili bir strateji olabilir. Yine teori bağlamında vergi denetimlerinin artırılması ve cezaların sertleştirilmesi gibi caydırıcılık önlemleri bu suçun işlenme olasılığını azaltmada etkili bir rol oynayabilir.

3.2 Gerilim Teorisi ve Vergi Kaçakçılığı

Gerilim Teorisi'nin kökenleri, Robert K. Merton (1968)'un çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Merton, toplumsal yapının ve kültürel etkilerin bireylerin hedeflerine ulaşmak için kullandıkları yollar üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunmuştur. Merton'a göre, toplumun belirli hedeflere ulaşma konusunda büyük baskı uyguladığı ancak bu hedeflere ulaşmak için eşit fırsatlar sunmadığı durumlarda, bireyler suç da dahil olmak üzere alternatif yollar arayabilir (Froggio, 2007: 383-385).

Robert Agnew (1992), Gerilim Teorisi'ni genişleterek Genel Gerilim Teorisi (General Strain Theory - GST)'ni geliştirmiştir. Agnew, gerilimin sadece ekonomik başarı eksikliği ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ilişkilerde yaşanan olumsuz deneyimlerden (örneğin, baskı, adaletsizlik veya mağduriyet) de kaynaklanabileceğini öne sürmüştür (Agnew, 1992; Mazerolle vd., 2000: 89).

Bu çerçevede, Langton ve Piquero (2007) tarafından yapılan çalışma, gerilim faktörlerinin beyaz yaka suçları üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre, ekonomik baskılar ve sosyal statü kaybı korkusu, bireyleri vergi kaçakçılığı gibi suçlara yöneltebilir. Özellikle, profesyonel meslek sahipleri ve yüksek gelirli bireyler, kariyer baskıları ve rekabet nedeniyle bu tür suçları rasyonelleştirebilirler.

Genel gerilim teorisinin temel fikri oldukça basittir: gerilim veya stres faktörleri yaşayan bireyler üzüldürler ve suça yönelebilirler. Bu tür bireyler gerilimlerini sonlandırmak veya onlardan kaçmak için suç işleyebilirler. Örneğin, paraya çok ihtiyacı olan bir birey hırsızlık yapabilir veya babası tarafından istismara uğrayan bir ergen evden kaçabilir (Agnew ve Brezina, 2019: 145).

Holzman, Miller ve Williams (2021)'in çalışması da bu bakış açısını desteklemektedir. Araştırma, ekonomik kriz dönemlerinde kurumsal muhasebe dolandırıcılığı gibi olayların, yerel topluluklarda ekonomik baskı yaratarak finansal motivasyonlu suçlarda artışa yol açtığını ortaya koymuştur. Bu tür ekonomik baskılar, bireylerin adaletsizlik algısını artırabilir ve vergi kaçakçılığını rasyonelleştirmelerine neden olabilir.

Agnew'e göre bireyler bir çok nedenden dolayı stres ve gerilim yaşayabilirler (Agnew ve Brezina, 2019: 146). Bunlar üç genel grupta toplanabilir. İlk olarak, bireyler değer verdikleri hedeflere ulaşamadıkları için gerginlik ortaya çıkabilir. Ayrıca adil ve hakkaniyetli sonuçlar açısından haksız muamele görmenin bu tür bir gerilime yol açacağı belirtilmiştir. İkincisi, GST, gerginliğin, pozitif değerli uyarıların ortadan kaldırılmasıyla oluştuğunu savunur. Örneğin, bireyler erkek/kız arkadaşına sahip olmak, bir okula gitmek, bir spor kulübüne katılmak gibi pozitif değer atfettikleri bir şeyi kaybettiğinde bu durumlar gerilim ve stres faktörü yaşatabilir. Son olarak, gerilim, zararlı durumların veya olayların ortaya çıkmasından kaynaklanabilir. Bu tür bir gerilim, bireyler için mağduriyet, çocuk istismarı veya okulda veya ailede olumsuz deneyimler gibi caydırıcı durumlar yaşadıklarında ortaya çıkan sorunları yansıtır. Teoriye göre, zorlanmaya maruz kalan bireyler, suça uyum olasılığını artırma işlevi gören olumsuz duygusal durumlar (örneğin öfke) yaşayabilirler (Mazerolle vd., 2000: 90).

Vergi kaçakçılığı, bu teori perspektifinden değerlendirildiğinde, bireylerin veya işletmelerin karşılaştığı ekonomik ve sosyal baskıların, bu tür yasa dışı faaliyetlere yönelmelerine neden olabileceği söylenebilir. Gerilim Teorisi, bir bütün halinde değerlendirildiğinde suç davranışlarının, bireylerin toplumsal beklentilere uyum sağlama çabaları ile bu beklentilere ulaşma kapasiteleri arasındaki uyumsuzluklardan kaynaklandığını öne sürer.

Ganon ve Donegan (2010)'ın çalışması, bu bağlamda vergi kaçakçılığını mikro-anomi kavramı ile açıklar. Araştırmaya göre, kendini geliştirme (self-enhancement) değerlerine aşırı önem veren ve toplumsal adalet gibi başkalarını önemseme (self-transcendence) değerlerine daha az önem veren bireyler, vergi kaçakçılığına daha yatkındır. Bu durum, rekabet baskısı ve başarıyı sürdürme çabasıyla birleştiğinde, bireylerin vergi kaçakçılığına yönelmelerine neden olabilir.

Toplumlarda ekonomik başarıya ulaşma konusunda büyük bir baskı söz konusudur. Teori açısından bakarsak bireyler ve işletmeler, finansal başarıya ulaşmak için yoğun bir toplumsal baskı altında kalır. Ancak, bu başarıya yasal ve etik yollarla ulaşmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle özellikle ekonomik hedeflerine ulaşmakta zorlanan bireyler veya işletmeler, bu baskının yarattığı gerilim nedeniyle vergi kaçakçılığı gibi yasadışı yöntemlere başvurabilir. Böyle bir durumda, vergi kaçakçılığı, ekonomik zorlukları hafifletme veya daha büyük finansal hedeflere ulaşmada bir araç olarak görülebilir.

Düşük sosyo-ekonomik statüye sahip bireylerin yasal yollarla ekonomik hedeflere ulaşmada daha fazla engelle karşılaşabileceği açıktır. Teori çerçevesinden bakıldığında bu engeller, vergi yükümlülüklerini yerine getirme konusunda ek bir gerilim yaratabilir. Düşük gelirli bireyler veya

ekonomik olarak zor durumda olan işletmeler, vergi ödeme yükümlülüklerini karşılamakta zorlanabilir ve bu durum, bireylerin ve şirketlerin vergi kaçakçılığına yönelmelerinde rol oynayabilir. Bu bağlamda, vergi kaçakçılığı, bireylerin veya işletmelerin karşılaştıkları ekonomik baskılarla başa çıkma stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, bu teori kapsamında sadece düşük gelirli bireyler ve zor durumda olan şirketler değil, bunun aksine yüksek gelirli ve durumu iyi, büyük işletmeler de düşünülebilir. Yüksek gelire sahip bireyler ve büyük işletmeler, daha yüksek kar beklentileri, büyüme hedefleri ve rekabet baskıları nedeniyle vergi kaçakçılığına yönelebirlirler. Bu bağlamda, gerilimin sadece ekonomik sıkıntılar değil, aynı zamanda başarıyı sürdürme ve rekabette öne geçme baskılarıyla da ilgili olduğu söylenebilir. Yüksek gelir gruplarındaki bireyler veya büyük işletmeler, bu tür baskılara (gerilimlere) karşı vergi kaçakçılığını bir çözüm olarak görebilirler.

Sonuç olarak, Gerilim Teorisi perspektifinden bakıldığında vergi kaçakçılığı, bireylerin ve işletmelerin ekonomik ve sosyal baskılarla başa çıkma çabalarının bir sonucu olarak görülebilir. Toplumun ekonomik başarıya verdiği önem ve bu başarıya ulaşma yollarındaki eşitsizlikler, bireylerin ve işletmelerin vergi kaçakçılığı gibi suçlara yönelmelerine neden olabilir. Hem düşük hem de yüksek sosyo-ekonomik statüdeki bireyler ve işletmeler, bu baskılardan kaynaklanan gerilimle başa çıkmak için vergi kaçakçılığı gibi yasa dışı yolları tercih edebilirler. Bu bakımdan vergi kaçakçılığı, Gerilim Teorisi kapsamında, ekonomik ve sosyal gerilimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.3 Sosyal Öğrenme Teorisi ve Vergi Kaçakçılığı

Akers'in (1985) Sosyal Öğrenme Teorisi (Social Learning Theory-SLT), suç davranışlarındaki bireysel farklılıkların birkaç temel öğrenme ilkesine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. SLT'ye göre, suç ve sapkınlığa girme olasılığı, sapkınlığa katılan veya bu tür davranışlara yönelik olumlu tutumlar veya tanımlar ortaya çıkaran, başkalarından suç davranışı modellerine (doğrudan veya dolaylı) daha fazla maruz kalan, eylemi arzu edilir veya haklı olarak tanımlayan ve eylemin bir sonucu olarak bir cezadan ziyade bir ödül bekleyen kişiler için daha yüksektir.

Temelde bu teori, Edwin Sutherland'ın ortaya koyduğu, kişinin içinde bulunduğu ve maruz kaldığı insanlardan etkileneceğini ve böylelikle suç davranışı gösterebileceğini belirten Ayırıcı Birliktelikler Teorisinin (Differential Association Theory) Akers tarafından geliştirilmiş bir versiyonudur (Pratt vd., 2010: 765).

Sosyal öğrenme teorisinin yukarıdaki özeti, teorisinin merkezinde yer alan dört temel kavramı tanımlar: Ayırıcı birliktelikler, diferansiyel (farklı) pekiştirme, taklit ve tanımlar (Bingöl, 2022: 643-644; Krohn, 1999: 464; Morris ve Higgins, 2010: 471; Sellers vd., 2005: 381).

Ayırıcı birliktelik (Differential Association): Bir bireyin sapkın davranışları öğrenme sürecinde yer alan ilişkileri tanımlar. Akers (1985) bu tür ilişkileri öğrenme sürecinin en önemli bileşeni olarak kabul eder. Aile, arkadaşlar ve diğer sosyal gruplar (örneğin sanal akran grupları) bu tür farklı ilişkilerin en belirgin kaynaklarıdır. Bu ilişkilerin bireyin davranışları üzerindeki etkisi, ilişkinin erken yaşta başlaması, uzun süreli olması, sık gerçekleşmesi ve yoğun bir etkileşim içermesiyle artar.

Farklı Pekiştirme (Differential Reinforcement): Akers'in (1985) sosyal öğrenme teorisine göre, bireyin belirli bir davranıştan kaynaklanan ödüller ve cezalar hakkındaki algısı, bu davranışın başlaması, sürekliliği ve sona ermesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ödüllerin algısı ne kadar güçlü olursa, bireyin bu davranışta bulunma ve devam ettirme olasılığı o kadar yüksek olur.

Taklit: Bu, bireyin önemli gördüğü başkalarının davranışlarını doğrudan gözlemleyerek bu davranışları modellemesi anlamına gelir. Taklit, özellikle davranışın başlangıcı için önemlidir, ancak

bu davranışın sürdürülmesinden daha az önemlidir. Taklitin gerçekleşmesi, davranış modelinin kaynağına, eylemin doğasına ve gözlemlenen sonuçlara (dolaylı pekiştirme) bağlıdır.

Tanımlar: Bu, bir bireyin belirli bir davranışı uygun veya uygun olmayan olarak nasıl tanımladığına ilişkin faktörleri içerir. Bu faktörler, bireyin belirli bir davranışı rasyonalize etme, nötrleştirme, gerekçelendirme ve mazeret gösterme biçimini etkiler. Sapkın davranışlara yönelik tanımları öğrenmek ve onaylamak, bireyin bu tür davranışlarda bulunma olasılığını artırır.

Vergi kaçakçılığı, sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin bu yasadışı davranışı sosyal çevrelerinden ve etkileşimde bulundukları diğer kişilerden öğrendiği düşünülebilir. Sosyal öğrenme teorisi, insanların davranışlarını gözlemleme, taklit etme, pekiştirme ve çevrelerinden gelen mesajlarla öğrenme süreçlerine dayanır. Vergi kaçakçılığı bağlamında, bireylerin bu tür bir davranışı öğrenme ve devam ettirme süreçlerini anlamak için sosyal çevrelerin, tanımların, pekiştirme mekanizmalarının ve taklidin nasıl işlediğini incelemek önemlidir.

İlk olarak, sosyal öğrenme teorisinde “ayırıcı birliktelik” kavramı, bireylerin vergi kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetleri, bu tür davranışları sergileyen kişilerle kurdukları ilişkiler yoluyla öğrendiklerini öne sürer. Bu ilişkiler, bireyin aile üyeleri, iş arkadaşları veya sosyal çevresindeki diğer bireylerle olan etkileşimleriyle şekillenir.

Örneğin, Feld, Torgler ve Dong’un (2008) çalışması, Doğu Almanya’daki bireylerin Batı Almanya’daki yüksek vergi uyumu normlarına maruz kalmaları sonucunda vergi uyumlarının zaman içinde arttığını göstermiştir. Bu bulgu, ayırıcı birliktelik yoluyla bireylerin vergi uyumu veya vergi kaçakçılığı gibi davranışları nasıl öğrenebileceklerini açıklayabilir. Bir işletme sahibi, vergi kaçakçılığının yaygın ve kabul edilebilir bir davranış olarak görüldüğü bir iş çevresinde faaliyet gösteriyorsa, bu tür bir davranışı benimseme olasılığı artar. Sosyal çevrenin normları, bireyin vergi kaçakçılığına yönelmesinde etkili bir faktör olabilir.

İkinci olarak, sosyal öğrenme teorisinde “farklı pekiştirme” kavramı, bireyin vergi kaçakçılığı yapma kararının, bu davranıştan elde ettiği potansiyel ödüller ve karşı karşıya kalacağı olası cezalar arasındaki dengeye dayanacağını belirtir. Eğer bir birey, vergi kaçakçılığı sonucunda finansal kazanç elde ediyorsa ve bu davranışı için cezalandırılmıyorsa (ya da cezalar hafifse), bu davranışı sürdürme olasılığı artar.

Farrar ve King’in (2023) çalışması, bir vergi kaçakçılığının cezalandırılmasının gözlemlenmesinin, diğer bireylerin vergi uyumunu artırdığını göstermiştir. Bu bulgu, cezaların caydırıcılığının ve gözlemlenebilirliğinin, vergi kaçakçılığı davranışını azaltmada önemli olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, ödüllerin cazibesi, cezaların caydırıcılığından daha güçlü olduğunda, bireyin vergi kaçakçılığı yapma eğilimi artar. Bu durumda vergi kaçakçılığının teşvik edilmesi, özellikle bu davranışların cezasız kalması veya ödüllerin büyük olması durumunda daha yaygın hale gelebilir.

Üçüncü olarak, sosyal öğrenme teorisi bağlamında “taklit” kavramı, bireylerin önemli gördüğü kişilerin davranışlarını doğrudan gözlemleyerek bu davranışları modellemesi anlamına gelir. Vergi kaçakçılığı bağlamında, bir iş insanı, diğer başarılı iş insanlarının vergi kaçakçılığı yaptığını gözlemleyip bunu öğrenebilir ve aynı yöntemi kendi işlerinde uygulamaya başlayabilir.

Holzman, Miller ve Williams’ın (2021) çalışması, muhasebe dolandırıcılığı gibi suçların medyada geniş yer bulmasının, bireyler arasında benzer davranışların taklit edilmesine yol açtığını ortaya koymuştur. Bu durum, vergi kaçakçılığı davranışının da gözlemlenen başarılar veya cezasızlık durumlarına bağlı olarak taklit edilebileceğini göstermektedir. Taklit, teorik olarak vergi kaçakçılığının öğrenilmesinde ve bu davranışın başlangıcında önemli bir süreç olabilir. Ancak bu davranışın sürekli hale gelmesi için diğer faktörlerle (pekiştirme ve tanımlar gibi) desteklenmesi gerekmektedir.

Diğer yandan Wartick ve Rupert (2010) çalışması, akranların vergi uyumu veya kaçakçılığı davranışlarını gözlemlemenin bireyler üzerindeki taklit etkisini açıkça göstermektedir. Vergi uyumunu benimseyen bir akranı gözlemleyen bireyler, daha yüksek oranda uyum göstermiştir. Buna karşın, vergi kaçakçılığı yapan bir akranı gözlemleyen bireylerde kaçakçılığa yönelme eğilimi artmıştır. Bu bulgu da vergi kaçakçılığının taklit yoluyla nasıl öğrenilebileceğini ve sosyal modellerin bireylerin davranışlarını nasıl etkileyebileceğini vurgulamaktadır.

Son olarak, sosyal öğrenme teorisinin “tanımlar” kavramı, bir bireyin vergi kaçakçılığını nasıl rasyonalize ettiğini veya gerekçelendirdiğini ifade eder. Bireyler, vergi kaçakçılığını haklı çıkaran veya bu tür bir davranışı meşru kılan inanç ve değerler geliştirebilir.

Özetle, sosyal öğrenme teorisi, vergi kaçakçılığının toplumsal ve çevresel etkileşimler yoluyla nasıl öğrenildiğini ve sürdürüldüğünü açıklamada güçlü bir çerçeve sunar. Ayırıcı birliktelikler, bireylerin sosyal çevrelerinden vergi kaçakçılığını öğrenmelerine yol açarken; farklı pekiştirme, ödül ve ceza dengesine bağlı olarak bu davranışın devamını sağlar. Taklit yoluyla bireyler, başarılı gördükleri kişilerin kaçakçılık davranışını benimseyebilir ve tanımlar aracılığıyla bu davranışı rasyonalize edebilirler.

Bu teori ve teoriyle bağlantılı olarak yapılan çalışmalar, vergi kaçakçılığıyla mücadelede cezai yaptırımların yanı sıra, toplumsal normların ve adalet algısının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle vergi uyumunu teşvik eden sosyal çevrelerin ve rol modellerin desteklenmesi, vergi uyum oranlarını artırabilir.

3.4 Kontrol Teorileri ve Vergi Kaçakçılığı

Kontrol teorileri, suç teorilerine getirdiği farklı bakış açısıyla dikkat çeker. Çoğu suç teorisi, bireylerin neden suç işlediğini açıklamaya çalışırken, kontrol teorileri bunun tersine, insanların neden suç işlemediğine odaklanır. Bu teoriye göre, insanlar doğuştan itibaren suç işlemeye yatkın bir şekilde, yani "hayvani" özelliklerle doğarlar. Eğer bireyler toplumsal normlar, kurallar ve sosyal bağlar tarafından kontrol edilmezse, suç işlemeye eğilimli hale gelirler (Altuntop, 2012: 3).

Bu teoriler zaman zaman eleştirilse ve geliştirilse de belli başlı etki yaratan kontrol teorilerine kısaca çalışmamızda yer verilmiştir.

3.4.1 Sosyal Bağ Teorisi (Social Bond Theory)

Travis Hirschi'nin sosyal bağ teorisi, bireylerin suç işlememesinin, topluma olan bağlarının gücü ile ilişkili olduğunu savunur. Bu bağlar dört ana unsurdan oluşur: bağlanma (attachment), bağlılık (commitment), katılım (involvement) ve inanç (belief). Bu bağlar ne kadar güçlü olursa, bireylerin suç işleme olasılığı o kadar düşer (Chriss, 2007: 691).

Hirschi, kişilerin toplumun diğer üyelerine ne kadar bağlıysa, geleneksel toplumun değerlerine o kadar çok inandıklarını ve geleneksel faaliyet alanlarına ne kadar çok yatırım yapıp dahil olurlarsa, sapma olasılıklarının o kadar düşük olduğunu öne sürmektedir.

3.4.2 Genel Kontrol Teorisi - Öz-Kontrol Teorisi (General Theory of Crime and Self-Control Theory)

Hirschi ve Gottfredson (1990) tarafından geliştirilen genel kontrol teorisi, bireylerin düşük öz-kontrol seviyesine sahip olmasının suç işleme eğilimlerini artırdığını öne sürer. Bu teori, düşük öz-kontrolün, ani dürtülere karşı koyamama ve uzun vadeli sonuçları göz önünde bulunduramama gibi özelliklerle ilişkili olduğunu belirtir. Düşük öz-kontrole sahip bireyler, suç işleme olasılığı daha yüksek olan bireylerdir (Gottfredson, 2017: 5).

Teoriye göre, öz kontrolün varlığı veya eksikliğinin kökenleri çocuklukta bulunur, çünkü davranış sorunları ilk olarak bu dönemde ortaya çıkar. Gottfredson ve Hirschi (1990) özünde ebeveynler tarafından uygulanan zayıf doğrudan kontrollerin çocuklarında zayıf özdenetime yol açtığını iddia ederler (Hay, 2001: 708). Gottfredson ve Hirschi, çocuklarının davranışlarını yakından takip eden ve onlara bağlı olan ebeveynlerin, asi veya uygunsuz davranışları fark ettiklerini ve bu davranışları zamanında cezalandırdıklarını savunur. Bu tür ebeveynlik, çocukların kötü davranışlardan anında elde edilebilecek kolay tatminlere karşı direnç geliştirmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda, çocuklar çalışkanlık, sabır ve uzun vadede elde edilecek ödüllerin değerini öğrenirler. Bu süreç, çocukların okulda ve daha sonra iş hayatında başarılı olmaları için gerekli olan özdenetim becerilerini kazanmalarına katkıda bulunur (Pratt ve Cullen, 2000: 932).

3.4.3. Kontrol Dengesi Teorisi (Control Balance Theory)

Tittle'in (1995) kontrol dengesi teorisi, bireylerin hem başkaları üzerinde kontrol sahibi olma arzusu hem de başkaları tarafından kontrol edilme durumunu dengede tutma çabalarının, suç davranışlarına yol açabileceğini öne sürer. Eğer bir birey, üzerinde çok fazla kontrol olduğunu hissederse ya da yeterince kontrol sahibi olmadığını düşünürse, suç işleme olasılığı artabilir (Braithwaite, 1997: 78).

Bir bireyin kontrol düzeyi dengeli ya da dengesiz olabilir; dengeli kontrol düzeyine sahip bireyler topluma uyumlu davranışlar sergileme eğilimindeyken, dengesiz kontrol düzeyine sahip bireyler sapkın davranışlara daha yatkın hale gelir. Kontrol fazlası, yani bir bireyin başkaları üzerinde uyguladığından daha fazla kontrol gücüne sahip olduğu durumlarda, bu birey sömürü, yağma ve yozlaşma gibi davranışlara yönelebilir. Kontrol eksikliği, yani bireyin üzerinde kontrol uygulayabildiğinden daha fazla kontrole tabi olduğu durumlarda ise birey, avlanma, meydan okuma veya boyun eğme gibi baskıcı sapkın davranışlar sergileyebilir. Gerçek sapma, bireyin kontrol oranının bir ürünü olup, motivasyon, kısıtlama ve fırsat gibi durumsal değişkenlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Bu faktörler, bireyin belirli bir durumda sapkın davranış sergileyip sergilemeyeceğini belirleyen temel unsurlardır (Hickman vd., 2001: 499; Piquero ve Hickman, 2003: 284).

3.4.4. Sosyal Kontrol Teorisi (Social Control Theory)

Temelde literatür incelendiğinde Sosyal Kontrol Teorisine Hirschi ve Gottfredson (1990)'ın çalışmasında yer verilse de diğer teorisyenler tarafından geliştirilmiştir (Taylor, 2001: 377-378). Reiss (1951) 'ın çalışmasına göre sosyal kontrol teorisi, sosyal ilişkilerin kişisel değer sistemini ve normatif davranışa ilişkin inançları oluşturmada önemli bir rol oynadığını ve bunun da kişisel ahlak kurallarının temeli olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, geleneksel kurumlara bağlı kişilerin sapkın davranışlarda bulunma olasılığı daha düşüktür (Näsi vd., 2016: 178). Bu teoriye göre kişinin sosyal kurum ve normlara bağlılığı kişinin suç işleyip işlemeyeceğinde etkili bir faktördür.

3.4.5. Sınırlama Teorisi (Containment Theory)

Reckless'in teorisi, bireylerin suç davranışlarına karşı koymalarını sağlayan içsel ve dışsal "kapsayıcı" faktörlere odaklanır. İçsel faktörler, bireyin kendilik algısı ve ahlaki değerleridir; dışsal faktörler ise sosyal normlar, kurallar ve sosyal destek sistemleridir. Bu kapsayıcı faktörler zayıfladığında, bireyin suç işleme olasılığı artar (Reckless, 1963: 223-225).

Toplumumuzda gruplar, bireyi, kabul görmüş normlar ve beklentiler sınırları içinde tutabilir. Bu gruplar aileden spor takımlarına ve bağlı bulunulan dini gruplara kadar değişebilir. İçsel sınırlama, bir bireyin davranışlarını yönlendirmek için beklenen normları takip etme yeteneğidir. Bu, bireyin olumlu bir öz imaja sahip olması, toplum tarafından onaylanan hedeflere odaklanması, hayal kırıklığına karşı iyi bir toleransa sahip olması ve kişisel isteklerinin gerçeklikle uyumlu olması

durumunda artar. Örneğin, bir bireyin olumlu bir öz imajı varsa, faaliyetin kendisini gördüğü kişiyle uyuşmadığını bilerek suç cazibelerinden kaçınabilir ve toplum tarafından onaylanan hedeflere odaklanarak birey doğru ve dar yolda kalabilir ve suça sürüklenmez (Janssen vd., 2022: 4-5).

3.4.6. Nötrleşme Teorisi (Neutralization Theory)

Nötrleşme Teorisi, Gresham Sykes ve David Matza tarafından 1957’de geliştirilmiş olup, bireylerin suç işlemeyi haklı çıkarmak için kullandıkları rasyonalizasyon stratejilerini inceleyen bir teoridir. Bu teoriye göre, suç işleyen bireyler, toplumsal normlara ve değerlere tamamen karşı gelmek yerine, bu normları geçici olarak askıya alırlar. Yani, suç işlemeye karar verdiklerinde, vicdanlarını rahatlatmak ve kendilerini suçluluk duygusundan korumak için çeşitli "nötrleşme" teknikleri kullanırlar.

Sykes ve Matza, beş temel nötrleşme tekniği tanımlar (Sykes ve Matza, 1957: 667-669):

Sorumluluğu Red Etme (Denial of Responsibility): Birey, suç davranışını kendi iradesi dışında gerçekleşmiş gibi gösterir ve kendini sorumlu tutmaz. "Bunu yapmaktan başka çarem yoktu" gibi ifadeler kullanabilir.

Zararı Red Etme (Denial of Injury): Birey, davranışının kimseye zarar vermediğini iddia eder. Örneğin, hırsızlık yapan bir kişi, "Sigortaları var, zarar görmediler" diyebilir.

Mağduru Red Etme (Denial of the Victim): Birey, mağdurun hak ettiği şekilde muamele gördüğünü savunur. Bu, "Bunu hak etti" ya da "Kendi başına getirdi" gibi ifadelerle açıklanabilir.

Kınayanları Kınama (Condemnation of the Condemners): Birey, kendisini eleştirenleri veya toplumu suçlar. "Onlar da aynı şeyi yapıyor" ya da "Beni yargılayanlar daha kötü" gibi savunmalar geliştirebilir.

Daha Yüksek Bir Amaca Başvurma (Appeal to Higher Loyalties): Birey, suçunu daha büyük bir amaç ya da sadakatle gerekçelendirir. "Arkadaşlarımı korumak için bunu yapmak zorundaydım" gibi gerekçelerle suçunu haklı çıkarabilir.

Bu nötrleşme teknikleri, bireylerin suç işlemelerine rağmen kendilerini toplumsal normlarla uyumlu hissetmelerine yardımcı olur. Teoriye göre, bu teknikler sayesinde bireyler suç işleme konusunda kendilerini rahatlatır ve toplum tarafından suç olarak görülen davranışları kendi gözlerinde normalleştirir. Bu, suç davranışının devam etmesine ve tekrarlanmasına zemin hazırlar (Sykes ve Matza, 1957: 670).

3.4.7. Kontrol Teorileri Çerçevesinde Vergi Kaçakçılığı Suçunun Değerlendirilmesi

Vergi kaçakçılığı suçunu kontrol teorileri çerçevesinde değerlendirdiğimizde, bu tür suçların neden işlendiğini ve nasıl engellenebileceğini anlamak için çeşitli bakış açısı edinebiliriz. Mesela Sosyal bağ teorisine göre, bireylerin vergi kaçakçılığı yapma olasılığı, topluma olan bağlılıklarının gücüyle ilişkilidir. Aile, işyeri, arkadaş çevresi gibi sosyal bağları güçlü olan bireyler, bu bağları kaybetme korkusuyla suç işlemekten kaçınır. Vergi kaçakçılığı, toplumsal normları ve yasal düzenlemeleri ihlal ettiği için, güçlü sosyal bağlara sahip bireyler bu tür bir suçtan uzak durma eğilimindeyken, sosyal bağları zayıf olan bireyler topluma karşı daha az sorumluluk hissedebilir ve vergi kaçakçılığına yönelebilir.

Genel kontrol teorisi açısından baktığımızda vergi kaçakçılığının düşük öz-kontrol sahibi bireyler tarafından daha sık işlendiği çıkarımı yapılabilir. Düşük öz-kontrol, bireylerin kısa vadeli kazançlara odaklanmasına ve uzun vadeli riskleri göz ardı etmesine yol açar. Vergi kaçakçılığı, anlık bir finansal kazanç sağlayabilir, ancak gelecekte yasal yaptırımlar gibi ciddi sonuçlar doğurabilir. Öz-kontrolü zayıf olan bireyler, bu riskleri göz ardı ederek kolay kazanç sağlamak için vergi kaçakçılığı yapma eğiliminde olabilir.

Holtfreter, Beaver, Reisig ve Pratt (2010) tarafından yapılan çalışmada, düşük öz kontrolün dolandırıcılık suçlarına olan etkisi incelenmiş ve düşük öz kontrole sahip bireylerin kredi kartı ve çek dolandırıcılığı gibi suçlara daha fazla eğilim gösterdiği bulunmuştur. Bu bulgu, Kontrol Teorisi'nin öne sürdüğü gibi, öz kontrol eksikliğinin suç davranışlarını tetiklediğini ve bireylerin kısa vadeli kazançlar uğruna uzun vadeli sonuçları göz ardı ettiğini desteklemektedir.

Vergi kaçakçılığı bağlamında ele alındığında, düşük öz kontrol düzeyine sahip bireylerin, cezalandırılma riskini göz ardı ederek vergi kaçakçılığına daha yatkın hale gelebileceği söylenebilir. Bu bireyler, kısa vadeli finansal kazançlar için yasal yükümlülüklerini ihlal etmeyi tercih edebilirler. Kontrol mekanizmalarının zayıf olduğu ortamlarda bu tür davranışların yaygınlaşması daha olasıdır.

Kontrol dengesi teorisi açısından bakıldığında, vergi kaçakçılığı, bireyin kontrol oranının dengesiz olmasından kaynaklanabilir. Kontrol fazlası yaşayan, yani başkaları üzerinde fazla kontrol sahibi olan bireyler, güçlerini kötüye kullanarak vergi kaçakçılığı gibi suçlara yönelebilir. Bu bireyler, sistemden fayda sağlama ve kendi çıkarlarını maksimize etme amacı güdebilirler. Öte yandan, kontrol eksikliği yaşayan bireyler, üzerlerinde baskı hissettiklerinde, maddi zorluklar veya korku gibi nedenlerle vergi kaçakçılığına başvurabilirler. Bu noktada bireylerin kontrol noktasını belli bir seviyede tutulması bu suç önleyebilir.

Nötrleşme teorisi perspektifinden ise, vergi kaçakçılığı yapan bireyler bu suçu rasyonalize etmek için nötrleşme teknikleri kullanabilir. Örneğin, bir birey "Herkes bunu yapıyor" diyerek sorumluluğu reddedebilir, ya da "Devlet zaten paramı israf ediyor" diyerek zararı küçümseyebilir. Bu tür rasyonalizasyonlar, bireyin vergi kaçakçılığını ahlaki bir sorun olarak görmesini engeller ve bu suçu normalleştirmesine neden olabilir.

Bir bütün olarak kontrol teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde vergi kaçakçılığı, bireyin sosyal bağlarının, öz-kontrolünün, kontrol dengesinin ve toplumsal normlarla olan ilişkilerinin zayıflığına bağlı olarak ortaya çıkan bir suç olarak görülebilir. Bu suç, bireyin kontrol mekanizmalarındaki zayıflıkları veya dengesizlikleri nötrleşme teknikleriyle rasyonalize ederek gerçekleştirdiği bir davranış olarak anlaşılabilir. Vergi kaçakçılığının önlenmesi için, sosyal bağların güçlendirilmesi, öz-kontrol becerilerinin geliştirilmesi ve toplumsal normların ve yasal yaptırımların etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

3.5 Anomi Teorisi ve Vergi Kaçakçılığı

Anomi Teorisi, toplumun normlarının ve değerlerinin zayıfladığı veya çözüldüğü durumlarda, bireylerin normlara uygun davranma eğilimlerinin azalabileceğini ve bunun sonucunda suç gibi sapkın davranışların artabileceğini savunan bir sosyal teori olarak tanımlanır. Bu teori, özellikle sosyolog Émile Durkheim ve Robert K. Merton tarafından geliştirilmiştir (Bernburg, 2002: 729).

Anomi kavramını ilk kez tanıtan Durkheim, bu kavramı toplumsal normların ve değerlerin çözüldüğü, belirsizleştiği ve bireylerin bu nedenle rehbersiz kaldığı durumları tanımlamak için kullanmıştır. Durkheim'a göre, anomi durumu toplumsal düzenin bozulmasına, bireylerin toplumsal bağlarının zayıflamasına ve nihayetinde suç ve intihar oranlarının artmasına yol açar. Durkheim, özellikle hızlı toplumsal değişim dönemlerinde, normların çözülebileceğini ve bu durumun bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini vurgulamıştır (Bernburg, 2002: 729; DiCristina, 2016: 312).

Durkheim'in anomi kavramını geliştiren Merton (1938), bu kavramı daha spesifik bir çerçevede ele almıştır. Merton, toplumsal yapının bireyler üzerinde yarattığı baskıları ve bu baskıların sapkın davranışlara (suç gibi) nasıl yol açabileceğini incelemiştir. Ona göre, bir toplumda belirli kültürel hedefler (örneğin, ekonomik başarı) yaygın olarak kabul görürken, bu hedeflere ulaşmak için bireylere sunulan meşru yollar yetersiz kalabilir. Bu durumda bireyler, hedeflerine ulaşmak için

normları ihlal edebilir ve suç gibi sapkın davranışlara yönelebilir (Hughes vd., 2018: 1020; Merton, 1938: 38-39).

Bu teoriye göre, toplumda normların zayıfladığı, belirsizleştiği ya da bireyler tarafından geçersiz görüldüğü durumlarda, sapkın davranışların, yani norm dışı eylemlerin artması beklenir. Vergi kaçakçılığı da bu tür sapkın davranışlardan biri olarak değerlendirilebilir. Toplumsal normların çözülmesi veya bireylerin devlete olan güveninin sarsılması, vergi kaçakçılığı gibi yasa dışı eylemlerin yaygınlaşmasına yol açabilir.

Toplumlarda ekonomik başarı, refah ve zenginlik, bireyler tarafından yaygın olarak arzulanan hedeflerdir. Bu hedeflere ulaşmak, bireylerin toplumsal statüsünü yükseltir ve saygınlık kazanmalarını sağlar. Ancak, vergi sisteminin karmaşıklığı, yüksek vergi oranları veya vergi adaletsizliğine dair algılar, bireylerin bu hedeflere ulaşmalarını zorlaştırabilir. Anomi teorisinin öngördüğü gibi, bireyler normlara uygun yollarla hedeflerine ulaşmada zorluk çektiklerinde, yasadışı yolları tercih edebilirler. Bu açıdan bakıldığında vergi kaçakçılığı, bireylerin ekonomik hedeflerine ulaşırken karşılaştıkları engelleri aşmak için kullandıkları bir araç haline gelebilir.

Anomi durumu, özellikle toplumun geneline yayılan ekonomik krizler, yolsuzluk veya adaletsizlik gibi durumlarla tetiklenebilir. Bu tür durumlar, toplumsal düzeni zayıflatır ve bireylerin devlete ve yasal otoritelere olan güvenini sarsar. Örneğin, bireyler, vergi sisteminin adil olmadığını veya topladıkları vergilerin doğru bir şekilde kullanılmadığını düşündüklerinde, vergi ödemekten kaçınmayı haklı görebilirler. Böyle bir ortamda, anomi teorisinin öngördüğü gibi, bireyler toplumsal normlara olan bağlılıklarını kaybedebilir ve yasa dışı eylemlere yönelebilirler. Bu da vergi kaçakçılığının yaygınlaşmasına yol açabilir.

Waring vd. (2020)'in çalışması, anomi teorisinin beyaz yakalı suçlar, özellikle zimmete para geçirme ve rüşvet gibi suçlar üzerinde nasıl uygulanabileceğini araştırmaktadır. Bu çalışma, beyaz yakalı suçların meşru işyeri fırsatlarına erişim gerektirdiğini ve toplumsal baskıların yanı sıra belirli durumsal faktörlerin suç davranışını teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Vergi kaçakçılığı da benzer şekilde, bireylerin toplumsal başarı baskısıyla karşılaştıkları ancak meşru yollardan bu başarıyı elde etmede zorlandıkları durumlarda ortaya çıkan bir beyaz yakalı suç türüdür. Toplumdaki ekonomik hedeflerin aşırı vurgulanması ve adaletsizlik algısı, bireylerin vergi kaçakçılığını rasyonelleştirmesine ve bu davranışı meşru görmesine yol açabilir. Bu bağlamda, anomi teorisi, vergi kaçakçılığını hem toplumsal baskılar hem de beyaz yakalı suçlara imkân tanıyan durumsal fırsatlar açısından açıklayarak kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak, anomi teorisi, vergi kaçakçılığının toplumsal ve ekonomik bağlamda nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir perspektif sunar. Bireylerin ekonomik hedeflere ulaşma baskısı ve toplumsal normların zayıflaması, vergi kaçakçılığını motive edici faktörler olarak ortaya çıkabilir.

3.6 Etiketleme Teorisi ve Vergi Kaçakçılığı

Etiketleme kuramı 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış olup öncelikli olarak Howard Becker, Edwin Lemert ve Frank Tannenbaum, John Kituse gibi sosyologlarla ilişkilendirilmiştir (Thio, 1995). Bu teori, bireylerin suçlu veya sapkın olarak etiketlenmesinin, onların kimliklerini ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini inceler (Plummer, 2001: 191). Etiketleme Teorisi, suçun ve sapkınlığın sosyal bir inşa olduğunu ve bu insanın, bireylerin toplum tarafından nasıl algılandığıyla yakından ilişkili olduğunu savunur. Etiketleme Teorisi'nin temelinde, suç ve sapkınlık kavramlarının objektif gerçekler değil, toplumsal süreçler sonucunda oluşan tanımlar olduğu fikri yatar. Bireyler, belirli davranışlar sergilediklerinde, toplumun çeşitli kurumları (örneğin, aile, okul, yargı sistemi) tarafından "suçlu" olarak etiketlenebilirler. Bu etiketleme süreci, bireyin toplumsal kimliğini etkiler ve toplumun ona bakışını değiştirir (Bernburg vd., 2006: 69-70).

Edwin Lemert, teoriyi geliştirirken, bireylerin toplum tarafından "suçlu" olarak etiketlenmesinin, bu kişilerin kendilerini gerçekten suçlu olarak görmelerine ve bu doğrultuda davranışlarını sürdürmelerine yol açabileceğini belirtir. Bu süreçte, toplumun güçlü kurumları ve aktörleri, hangi davranışların sapkın olarak kabul edileceğini belirlerken, genellikle daha zayıf veya marjinal gruplar üzerinde bu etiketlemeyi uygular. Böylece, etiketlenen bireyler, sosyal çevreleri tarafından dışlanır ve bir ikincil sapma süreci başlar; bu da bireyin sapkın kimliğe tamamen bürünmesine neden olabilir (Petrunik, 1980: 217-218).

Howard Becker, etiketleme teorisini daha da ileriye taşıyarak, suç ve sapkınlık kavramlarının tamamen toplumsal yapılar tarafından yaratıldığını savunur Becker (1963) 'a göre, toplum, belirli davranışları sapkın olarak tanımlamak ve bu davranışları sergileyen bireyleri etiketlemek suretiyle, bu kişilerin toplumsal kimliğini yeniden tanımlar. Etiketleme süreci, sadece bireylerin kimliklerini değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun bu bireylere olan yaklaşımını da derinden etkiler. Becker, bu süreçte, toplumsal güç ve otoritenin, sapkınlığın tanımlanmasında belirleyici bir rol oynadığını vurgular ve etiketleme teorisinin, suç ve sapkınlıkla ilgili normların ve değerlerin nasıl oluşturulduğunu anlamada kritik bir araç olduğunu belirtir (Plummer, 2001: 191).

Etiketleme Teorisi, vergi kaçakçılığının toplumsal ve bireysel düzeyde nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sağlayabilir. Bu teoriye göre, bir kişinin veya grubun "vergi kaçakçısı" olarak etiketlenmesi, bu kişilerin toplum içindeki kimliklerini ve davranışlarını derinden etkileyebilir. Vergi kaçakçılığıyla suçlanan bireyler, bu etiketin etkisiyle sosyal çevrelerinden dışlanabilir ve bu da onları suça daha fazla itebilir. Yani, bireyler başlangıçta küçük bir yasadışı eylemde bulunsalar bile, "vergi kaçakçısı" olarak etiketlendikten sonra, bu kimliği benimseyebilir ve suç davranışlarını tekrarlama eğilimi gösterebilirler.

Etiketleme Teorisi, suçun yalnızca yasalara aykırı davranış olmadığını, aynı zamanda toplumsal etkileşim ve güç dinamikleri sonucunda oluşan bir algı olduğunu vurgular. Wangechi ve Ndung'u (2019), güçlü ve varlıklı bireylerin suçlarının toplum tarafından daha az normlara aykırı olarak etiketlendiğini ve cezalandırılmadığını belirtmektedir. Benzer şekilde, McBarnet (1991) çalışmasında, beyaz yakalı suçluların vergi kaçakçılığını yasal tekniklerle meşrulaştırarak suç etiketinden kaçındıklarını göstermektedir. Vergi kaçakçılığı yapan bireyler, yasaların gri bölgelerini kullanarak kendilerini yasal sınırların içinde tutmakta ve damgalanmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durum, suçun algılanmasını ve etiketlenmesini büyük ölçüde etkilemekte, toplumun suçlu algısını manipüle etmeye olanak tanımaktadır.

Becker'in ileri sürdüğü gibi, toplumsal otoriteler, vergi kaçakçılığı gibi eylemleri sapkınlık olarak tanımladığında, bu eylemi gerçekleştiren bireylerin sosyal kimlikleri yeniden şekillenir. Vergi kaçakçılığıyla suçlanan bir kişinin, bu etiketle yaşamaya başlaması, sosyal statülerinin düşmesine, iş ve aile yaşamlarında sorunlar yaşamasına neden olabilir. Bu durum, bireyin toplumdan daha fazla uzaklaşmasına ve vergi kaçakçılığı gibi suçlara daha fazla yönelmesine yol açabilir. Ayrıca, toplumsal otoritelerin ve medyanın bu tür suçlara verdiği tepkiler, bireylerin vergi kaçakçılığına olan bakış açısını şekillendirir ve bu da etiketleme sürecini pekiştirir. Etiketleme Teorisi, vergi kaçakçılığıyla mücadelede, bireylerin damgalanmasının ve dışlanmasının nasıl azaltılabileceğine dair önemli ipuçları sunar; çünkü bu tür dışlayıcı tepkiler, suç davranışlarını güçlendirebilir ve tekrarlanmasına neden olabilir.

3.7 Diğer Suç Teorileri ve Vergi Kaçakçılığı

Yaptığımız literatür taramasında, Çatışma Teorisi, Marksist ve Eleştirel Teoriler, Feminist Teoriler gibi suç teorilerinin de literatürde yer aldığı görülmüştür. Ancak, bu teoriler genellikle geniş toplumsal ve ekonomik yapıları incelemek için kullanılır ve vergi kaçakçılığı ile doğrudan ilişkilendirilmesi zordur.

4. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Vergi kaçakçılığına ilişkin yapılan değerlendirme ve analizler, vergi kaçakçılığının birçok farklı faktörün bir araya gelmesi sonucu ortaya çıktığını göstermektedir. İncelenen ve irdelenen suç teorileri kapsamında bu faktörler arasında ekonomik baskılar, sosyal normlar, bireylerin risk algısı ve öz-kontrol düzeyleri önemli yer tutmaktadır.

Tüm incelenen teoriler bir bütün halinde incelenerek aşağıda özet tablo şeklinde verilmiştir:

Tablo 1: Suç Teorilerinin Vergi Kaçakçılığına Uygulanması ve Çıkarımlar

Teori	Teorinin Temel İlkeleri	Vergi Kaçakçılığına Uygulanışı	Çıkarımlar
Rasyonel Seçim Teorisi	Bireyler, fayda ve maliyet analizi yaparak rasyonel kararlar alır. Suç işleme kararı, potansiyel kazançlar ve olası risklerin değerlendirilmesine dayanır.	Vergi kaçakçılığı, bireylerin potansiyel kazançları (daha az vergi ödeme) ve olası riskleri (yakalanma ve cezalandırılma) değerlendirerek karar vermesiyle gerçekleşir.	Vergi denetimlerinin sıklaştırılması ve cezaların caydırıcılığı artırılması, kaçakçılığı önlemede etkili olabilir.
Gerilim Teorisi	Bireyler, toplumsal beklentilerle bu beklentilere ulaşma kapasiteleri arasındaki uyumsuzluklardan kaynaklanan gerilimler nedeniyle suç işlemeye yönelebilir.	Ekonomik baskılar ve sosyal zorluklar, bireylerin ve işletmelerin vergi kaçakçılığına yönelmelerine neden olabilir.	Ekonomik zorluklar ve adaletsizlik algısı, vergi kaçakçılığını motive eden faktörlerdir.
Sosyal Öğrenme Teorisi	Bireyler, çevrelerindeki kişilerden ve sosyal gruplardan öğrenerek davranışlarını şekillendirir.	Vergi kaçakçılığı, bu davranışın sosyal çevrelerde öğrenilmesi ve pekiştirilmesi yoluyla benimsenir.	Vergi kaçakçılığı yaygınsa ve sosyal çevre tarafından kabul ediliyorsa, bireylerin bu suça yönelme olasılığı artar.
Kontrol Teorileri	Bireylerin suç işleme olasılığı, toplumla olan bağlarının gücü ve öz-kontrol düzeylerine bağlıdır.	Zayıf sosyal bağlara ve düşük öz-kontrole sahip bireyler, vergi kaçakçılığına daha yatkındır.	Güçlü sosyal bağlar ve yüksek öz-kontrol, vergi kaçakçılığını önlemede önemli faktörlerdir.
Anomi Teorisi	Toplumsal normların ve değerlerin zayıflaması veya çözülmesi, bireylerin normlara uymama eğilimlerini artırabilir.	Toplumsal normların zayıfladığı ve ekonomik adaletsizliklerin yaygın olduğu ortamlarda, bireyler vergi kaçakçılığına yönelebilir.	Toplumdaki normların zayıflaması, vergi kaçakçılığını artıran bir etken olabilir.
Etiketleme Teorisi	Bireylerin suçlu veya sapkın olarak etiketlenmesi, bu kişilerin kimliklerini ve davranışlarını olumsuz yönde şekillendirebilir.	"Vergi kaçakçısı" olarak etiketlenen bireyler, bu kimliği benimseyip suçu tekrarlama eğilimi gösterebilir.	Etiketleme, bireylerin vergi kaçakçılığı gibi suçları tekrarlmasına yol açabilir.

Kaynak: Tarafımızca düzenlenmiştir.

Rasyonel seçim teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, vergi kaçakçılığının rasyonel bir karar sürecinin ürünü olduğu ileri sürülebilir. Teoriye göre bireyler, vergi kaçakçılığı yapmadan önce elde edecekleri kazançları, yakalanma olasılığını ve olası cezaları göz önünde bulundurabilirler. Bu perspektiften, eğer elde edilecek kazançlar, yakalanma ve cezalandırılma risklerinden daha ağır basarsa, vergi kaçakçılığı yapma olasılığı artar. Bu durum, vergi kaçakçılığıyla mücadelede cezaların caydırıcılığının ve vergi denetimlerinin etkinliğinin ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Gerilim teorisi ise, bireylerin ve işletmelerin karşılaştıkları ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle vergi kaçakçılığına yöneldiklerini ileri sürmektedir. Bu açıdan özellikle, ekonomik başarıya ulaşmada zorluk çeken bireyler ve işletmeler, bu baskının yarattığı gerilim sonucunda yasa dışı yollara başvurma eğiliminde olabilirler. Sosyal öğrenme teorisi ise, vergi kaçakçılığının, bireylerin içinde bulundukları sosyal çevrelerden öğrenildiğini savunur. Özellikle, vergi kaçakçılığının yaygın ve kabul edilebilir bir davranış olarak görüldüğü ortamlarda, bireylerin bu suçu işlemesi daha olasıdır.

Kontrol teorileri ise, bireylerin ve işletmelerin toplumla olan bağlarının ve öz-kontrol düzeylerinin bu tür suçların işlenme olasılığını belirlediğini ifade eder. Güçlü toplumsal bağlara sahip bireyler, bu bağları kaybetme korkusuyla suç işlemekten kaçınırken, zayıf bağlara sahip bireyler, topluma karşı daha az sorumluluk hissederek vergi kaçakçılığı gibi suçlara yönelebilirler. Ayrıca, düşük öz-kontrol seviyesine sahip bireyler, kısa vadeli kazançlara odaklanarak uzun vadeli riskleri göz ardı edebilirler. Bu durum, vergi kaçakçılığının genellikle düşük öz-kontrole sahip bireyler tarafından işlendiğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, vergi kaçakçılığını gerilim teorisi, rasyonel seçim teorisi, sosyal öğrenme teorisi, kontrol teorisi, anomi teorisi ve etiketleme teorisi çerçevesinde ele alarak kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır. Bulgular, vergi kaçakçılığının tek bir nedene dayanmadığını; ekonomik baskılar, bireysel karar süreçleri, sosyal çevreden öğrenilen normlar, zayıflayan toplumsal bağlar, normların çözülmesi ve etiketleme gibi çeşitli faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir.

Gerilim teorisi, ekonomik zorluklar ve sosyal baskıların bireyleri vergi kaçakçılığına yöneltebileceğini ortaya koymaktadır. Rasyonel seçim teorisi, bireylerin kazanç-risk değerlendirmesi yaparak bu suçu işlediğini ve yakalanma riskinin artırılmasının caydırıcı olabileceğini göstermektedir. Sosyal öğrenme teorisi ise bireylerin, çevrelerinden öğrendikleri normlar ve gözlemledikleri davranışlarla vergi kaçakçılığına eğilim gösterebileceklerini vurgulamaktadır. Kontrol teorileri, zayıf sosyal bağların ve düşük öz kontrolün, bu suça yönelmede önemli rol oynadığını belirtmektedir. Anomi teorisi, toplumsal normların zayıflamasının ve adalet algısının bozulmasının vergi kaçakçılığını artırabileceğini savunmaktadır. Son olarak, etiketleme teorisi, bireylerin "vergi kaçakçısı" olarak damgalanmalarının, suç davranışının tekrarlanmasına yol açabileceğini ifade etmektedir.

Vergi kaçakçılığını önlemek için atılacak adımlar arasında, vergi denetimlerinin etkinliğinin artırılması, cezaların caydırıcılığının sağlanması, sosyal öğrenme süreçlerinin ve toplumsal bağların güçlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, toplumun ekonomik başarıya verdiği önemin dengelenmesi ve vergi sistemine olan güvenin yeniden tesis edilmesi de kritik adımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular ışığında, vergi kaçakçılığıyla mücadelede sadece yasal yaptırımlara odaklanmak yeterli değildir. Politika yapıcılar, toplumsal normları güçlendiren ve vergi ahlakını geliştiren programlar uygulamalıdır. Vergi denetimlerinin artırılması, cezaların caydırıcılığının sağlanması ve vergi adaletinin güçlendirilmesi, rasyonel seçim süreçlerini etkileyebilir. Ayrıca, vergi uyumunu teşvik eden sosyal kampanyalar, rol modellerin desteği ve vergi bilincini artıran eğitim programları, sosyal öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkileyebilir.

Bu çalışma, vergi kaçakçılığı olgusunu farklı teorik perspektiflerden inceleyerek literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Ancak, çalışmanın sınırlılıkları da göz ardı edilmemelidir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, daha geniş örneklemelerle ve farklı ülkelerden verilerle bu bulguları destekleyebilir ve genişletebilir. Vergi kaçakçılığının karmaşık doğasını tam anlamıyla çözebilmek için disiplinler arası yaklaşımların benimsenmesi önem taşımaktadır. Sonuç olarak, daha adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemi oluşturmak için hem yasal hem de sosyal politikaların bütünleşmiş bir şekilde devreye sokulması gerektiği anlaşılmaktadır.

BEYANLAR

FON / DESTEK BİLGİSİ

Herhangi bir fon desteği alınmamıştır.

YAZARLARIN KATKILARI

Çalışmanın tüm süreçleri yalnızca yazar tarafından yürütülmüştür.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarın beyan ettiği herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

ETİK BEYAN

Bu çalışma, insan veya hayvan denekler üzerinde herhangi bir deney ya da uygulama içermediğinden dolayı etik kurul onayı gerektirmemektedir.

YAPAY ZEKA (AI) KULLANIMI BEYANI

Bu çalışmada yapay zeka destekli araçlar kullanılmamıştır.

DECLARATIONS

FUNDING / SUPPORT INFORMATION

No financial support was received.

CONTRIBUTIONS OF AUTHORS

All processes of the study were carried out exclusively by the author.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest.

ETHICAL STATEMENT

This study does not require ethics committee approval as it does not involve any experiments or applications on human or animal subjects.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) USAGE STATEMENT

No AI-based tools were used in this study.

KAYNAKÇA

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-88.
- Agnew, R. ve Brezina, T. (2019). General strain theory. In M. D. Krohn, N. Hendrix, G. Penly Hall, & A. J. Lizotte (Eds.), *İçinde Handbook on crime and deviance* (ss. 145-160). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20779-3_8
- Akers, R. L. (1985). *Deviant behavior: A social learning approach*. Wadsworth.
- Akers, R. L. ve Sellers, C. S. (2013). *Student study guide for criminological theories: Introduction, evaluation, application* (6th ed.). Oxford University Press.
- Allingham, M., & Sandmo, A. (2002). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Taxation: Critical Perspectives on the World Economy*, 3, 305-318.
- Alm, J. ve Antoine, M. (2020). 40 years of tax evasion games: A meta-analysis. *Experimental Economics*, 24, 699-750. <https://doi.org/10.1007/s10683-020-09679-3>
- Altıntop, S. (2012). Suça bakışta kontrol yaklaşımı ve kontrol teorileri. *Kriminoloji Dergisi*, 4(2), 1-15.
- Amira Izzatie, I. ve Mazurina Mohd, A. (2020). Factors influencing intention to participate in tax evasion: Individual perspectives. *Journal of Accounting and Finance*, 8, 103-114. <https://doi.org/10.13189/ujaf.2020.080403>
- Becker, H. S. (1963). Outsiders. *İçinde Studies in the Sociology of Deviance*. (1-15).New York:MacMilan.
- Bernasconi, M., Corazzini, L. ve Seri, R. (2014). Reference dependent preferences, hedonic adaptation and tax evasion: Does the tax burden matter? *Journal of Economic Psychology*, 40, 103-118. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.joep.2013.01.005>
- Bernburg, J. G. (2002). Anomie, social change and crime. A theoretical examination of institutional-anomie theory. *The British Journal of Criminology*, 42(4), 729-742. <https://doi.org/10.1093/bjc/42.4.729>
- Bernburg, J. G., Krohn, M. D. ve Rivera, C. J. (2006). Official labeling, criminal embeddedness, and subsequent delinquency:A longitudinal test of labeling theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43(1), 67-88. <https://doi.org/10.1177/0022427805280068>
- Bethencourt, C. ve Kunze, L. (2019). Tax evasion, social norms, and economic growth. *Journal of Public Economic Theory*, 21(2), 332-346. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpet.12346>
- Bingöl, İ. (2022). Sosyolojik suç teorilerine kuramsal bir yaklaşım: Sosyal süreç teorileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 12(24), 640-652.
- Bordignon, M. (1993). A fairness approach to income tax evasion. *Journal of Public Economics*, 52(3), 345-362. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0047-2727\(93\)90039-V](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0047-2727(93)90039-V)
- Braithwaite, J. (1997). Charles tittle's control balance and criminological theory. *Theoretical Criminology*, 1(1), 77-97. <https://doi.org/10.1177/1362480697001001005>
- Charles, W. B.-A., John, B. C., Kelly, D. M. ve Parboteeah, K. P. (2013). National culture and firm-level tax evasion. *Journal of Business Research*, 66, 390-396. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2011.08.020>
- Chriss, J. J. (2007). The functions of the social bond. *The Sociological Quarterly*, 48(4), 689-712. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2007.00097.x>

- Commey, J. (2023). Conceptualizing tax evasion and tax compliance strategies. *International Journal of Research and Scientific Innovation*, 10(8), 169-181.
- DiCristina, B. (2016). Durkheim's theory of anomie and crime: A clarification and elaboration. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 49(3), 311-331. <https://doi.org/10.1177/0004865815585391>
- Doerrenberg, P. ve Duncan, D. (2014). Distributional implications of tax evasion: Evidence from the lab. *Public Finance Review*, 42(6), 720-744.
- Etzioni, A. (1986). Tax evasion and perceptions of tax fairness: A research note. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 22(2), 177-185.
- Farrar, J. ve King, T. (2023). To punish or not to punish? The impact of tax fraud punishment on observers' tax compliance. *Journal of Business Ethics*, 183(1), 289-311.
- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2007). Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation. *Law & Policy*, 29(1), 102-120. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2007.00248.x>
- Feld, L. P., Torgler, B. ve Dong, B. (2008). Coming closer? Tax morale, deterrence and social learning after german unification. *CREMA Working paper*, No. 2008-09.
- Frasieur, J. (2019). *Criminological theory*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24363.16164>
https://www.researchgate.net/publication/350396915_Criminological_Theory?channel=doi&linkId=605d3e09a6fdccbfea085130&showFulltext=true
- Froggio, G. (2007). Strain and juvenile delinquency: A critical review of Agnew's general strain theory. *Journal of Loss and Trauma*, 12(4), 383-418. <https://doi.org/10.1080/15325020701249363>
- Ganon, M. W. ve Donegan, J. J. (2010). Microanomie as an explanation of tax fraud: A preliminary investigation. *İçinde Advances in taxation* (ss. 123-143). Emerald Group Publishing Limited.
- Gottfredson, M. (2017). Self-control theory and crime. *İçinde Oxford research encyclopedia of criminology and criminal justice*. Oxford University Press.
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). A general theory of crime. *İçinde A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Green, S. P. (2008). What is wrong with tax evasion. *Hous. Bus. & Tax LJ*, 9, 221.
- Gul, S. (2009). An evaluation of rational choice theory in criminology. *Girne American University Journal of Sociology and Applied Science*, 4(8), 36-44.
- Hay, C. (2001). Parenting, self-control, and delinquency: A test of self-control theory. *Criminology*, 39(3), 707-736. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2001.tb00938.x>
- Hesselink, A.-M. E. ve Herbig, F. J. W. (2009). The scientific basis of criminology. *Journal of Psychology in Africa*, 19(2), 275-279. <https://doi.org/10.1080/14330237.2009.10820291>
- Hickman, M. J., Piquero, A. R., Lawton, B. A. ve Greene, J. R. (2001). Applying tittle's control balance theory to police deviance. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(4), 497-520.
- Holtfreter, K., Beaver, K. M., Reisig, M. D. ve Pratt, T. C. (2010). Low self-control and fraud offending. *Journal of Financial Crime*, 17(3), 295-307. <https://doi.org/10.1108/13590791011056264>

- Holzman, E. R., Miller, B. P. ve Williams, B. M. (2021). The local spillover effect of corporate accounting misconduct: Evidence from city crime rates. *Contemporary Accounting Research*, 38(3), 1542-1580.
- Howitt, D. (2019). *Introduction to qualitative research methods in psychology*. Pearson UK.
- Hughes, L. A., Antonaccio, O. ve Botchkovar, E. V. (2018). Neighborhoods, individuals, and instrumental crime in Russia and Ukraine: A multilevel test of Merton's anomie theory. *Journal of Quantitative Criminology*, 34(4), 1019-1046. <https://doi.org/10.1007/s10940-017-9364-7>
- Ibadin, P. O. ve Kemebradikemor, E. (2020). Tax fraud in Nigeria: A review of causal factors. *Journal of Taxation and Economic Development*, 19(1), 64-80.
- Janssen, H. J., Bruinsma, G. J. ve Weerman, F. M. (2022). Can inner and outer containment counteract pulls and pushes toward delinquency? A test of Walter Reckless's containment theory. *European Journal of Criminology*, 19(6), 1615-1637.
- Kassa, E. T. (2021). Factors influencing taxpayers to engage in tax evasion: Evidence from woldia city administration micro, small, and large enterprise taxpayers. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 10(1), 1-16. <https://doi.org/10.1186/s13731-020-00142-4>
- Krohn, M. D. (1999). Social learning theory: The continuing development of a perspective. *Theoretical Criminology*, 3(4), 462-476. <https://doi.org/10.1177/1362480699003004006>
- Kroneberg, C., Heintze, I. ve Mehlkop, G. (2010). The interplay of moral norms and instrumental incentives in crime causation. *Criminology*, 48, 259-294.
- Langton, L. ve Piquero, N. L. (2007). Can general strain theory explain white-collar crime? A preliminary investigation of the relationship between strain and select white-collar offenses. *Journal of criminal justice*, 35(1), 1-15.
- Levaggi, R. ve Menoncin, F. (2013). Optimal dynamic tax evasion. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 37(11), 2157-2167. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jedc.2013.06.007>
- Loughran, T. A., Paternoster, R., Chalfin, A. ve Wilson, T. (2016). Can rational choice be considered a general theory of crime? Evidence from individual-level panel data. *Criminology*, 54, 86-112.
- Mazerolle, P., Burton Jr, V. S., Cullen, F. T., Evans, T. D. ve Payne, G. L. (2000). Strain, anger, and delinquent adaptations specifying general strain theory. *Journal of criminal justice*, 28(2), 89-101.
- McBarnet, D. (1991). Whiter than white collar crime: Tax, fraud insurance and the management of stigma. *The British Journal of Sociology*, 42(3), 323-344. <https://doi.org/10.2307/591184>
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3, 672-682.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Moore, M. (2011). Psychological theories of crime and delinquency. *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*, 21(3), 226-239. <https://doi.org/10.1080/10911359.2011.564552>
- Morris, R. G. ve Higgins, G. E. (2010). Criminological theory in the digital age: The case of social learning theory and digital piracy. *Journal of criminal justice*, 38(4), 470-480. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.04.016>
- Näsi, M., Aaltonen, M. ve Kivivuori, J. (2016). Youth hate crime offending: The role of strain, social control and self-control theories. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 17(2), 177-184. <https://doi.org/doi:10.1080/14043858.2016.1260332>

- Noguera, J. A., Quesada, F. J. M., Tapia, E. ve Llàcer, T. (2014). Tax compliance, rational choice, and social influence: An agent-based model. *Revue française de sociologie*, 55(4), 765-804.
- OECD. (2013). Action plan on base erosion and profit shifting. *OECD Publishing*.
<https://doi.org/doi:https://doi.org/10.1787/9789264202719-en>
- Okada, D. (2015). Criminological theory and crime explanation. İçinde Criminal Justice and Criminological Paradigms.(ss.33-50). SAGE Publications.
- Palan, R., Murphy, R. ve Chavagneux, C. (2010). *Tax havens: How globalization really works*. Cornell University Press.
- Paternoster, R., Jaynes, C. M. ve Wilson, T. (2017). Rational choice theory and interest in the “fortune of others”. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(6), 847-868.
<https://doi.org/10.1177/0022427817707240>
- Petrunik, M. (1980). The rise and fall of "labelling theory": The construction and destruction of a sociological strawman. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers canadiens de sociologie*, 5(3), 213-233. <https://doi.org/10.2307/3340175>
- Piquero, A. R. ve Hickman, M. (2003). Extending tittle's control balance theory to account for victimization. *Criminal Justice and Behavior*, 30(3), 282-301.
<https://doi.org/10.1177/0093854803030003002>
- Plummer, K. (2001). Labeling theory. *Encyclopedia of criminology and deviant behavior*, 1, 191-193.
- Porcano, T. M. (1988). Correlates of tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 9(1), 47-67.
[https://doi.org/10.1016/0167-4870\(88\)90031-1](https://doi.org/10.1016/0167-4870(88)90031-1)
- Pratt, T. C. (2008). Rational choice theory, crime control policy, and criminological relevance. *Criminology & Pub. Pol'y*, 7, 43-52.
- Pratt, T. C., & Cullen, F. T. (2000). The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis. *Criminology*, 38(3), 931-964.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb00911.x>
- Pratt, T. C., Cullen, F. T., Sellers, C. S., Thomas Winfree Jr, L., Madensen, T. D., Daigle, L. E., Fearn, N. E. ve Gau, J. M. (2010). The empirical status of social learning theory: A meta-analysis. *Justice Quarterly*, 27(6), 765-802. <https://doi.org/10.1080/07418820903379610>
- Reckless, W. C. (1963). A non-causal explanation: Containment theory proceedings of the twelfth international course in criminology: The causation and prevention of crime in developing countries: Inaugural session: Lectures - conferences. *Int'l Annals Criminology*, 2, 220.
- Reiss, A. J. (1951). Delinquency as the failure of personal and social controls. *American Sociological Review*, 16(2), 196-207. <https://doi.org/10.2307/2087693>
- Richardson, G. (2006). Determinants of tax evasion: A cross-country investigation. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15(2), 150-169.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2006.08.005>
- Ross, A. M. ve McGee, R. W. (2012). Education level and ethical attitude toward tax evasion: A six-country study. *J. Legal Ethical & Regul. Issues*, 15, 93.
- Sandmo, A. (2005). The theory of tax evasion: A retrospective view. *National Tax Journal*, 58(4), 643-663.
- Schneider, F. ve Enste, D. H. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of economic literature*, 38(1), 77-114.

- Sellers, C. S., Cochran, J. K. ve Branch, K. A. (2005). Social learning theory and partner violence: A research note. *Deviant Behaviour*, 26(4), 379-395. <https://doi.org/10.1080/016396290931669>
- Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *Journal of economic perspectives*, 21(1), 25-48.
- Sykes, G. M. ve Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Tarmidi, D., Suryati, A. ve Purwaningsih, S. (2020). Tax evasion: Impact of internal and external factors, an individual tax payer perception. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5), 675-685.
- Taylor, C. (2001). The relationship between social and self-control: Tracing Hirschi's criminological career. *Theoretical Criminology*, 5(3), 369-388. <https://doi.org/10.1177/1362480601005003004>
- Thio, A. (1995). Evaluation of labelling theory. *Deviance: A symbolic interactionist approach*, 118-131.
- Tittle, C. R. (1995). *Control balance: Toward a general theory of deviance*. Boulder.
- Vito, G. F. ve Maahs, J. R. (2020). *Criminology: Theory, research, and policy: Theory, research, and policy* (4th ed.). Jones & Bartlett Learning.
- Wallschutzky, I. G. (1984). Possible causes of tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 5(4), 371-384. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(84\)90034-5](https://doi.org/10.1016/0167-4870(84)90034-5)
- Wangechi, P. M. ve Ndung'u, P. (2019). Crime of the powerful: A theoretical review. *East African Journal of Law and Ethics*, 1(2), 35-42.
- Waring, E. J., Weisburd, D. ve Chayet, E. S. (2020). White-collar crime and anomie. İçinde *The legacy of anomie theory* (ss. 207-225). Routledge.
- Wartick, M. L. ve Rupert, T. J. (2010). The effects of observing a peer's likelihood of reporting income on tax reporting decisions. İçinde *Advances in taxation* (ss. 65-94). Emerald Group Publishing Limited.
- Wentworth, D. ve Rickel, A. U. (1985). Determinants of tax evasion and compliance. *Journal of The History of The Behavioral Sciences*, 3, 455-466. [https://doi.org/10.1002/1520-6696\(1985\)3:4<455::AID-JHBS2300030411>3.0.CO;2-D](https://doi.org/10.1002/1520-6696(1985)3:4<455::AID-JHBS2300030411>3.0.CO;2-D)

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Theoretical Perspective on Tax Evasion: An Analysis within the Framework of Crime Theories

1. Introduction

Tax evasion represents a significant challenge to economic stability and social equity. It undermines public revenue, disrupts equitable tax distribution, and fosters societal inequalities. This study delves into tax evasion using criminological theories to explore its underlying motivations and structural factors. By focusing on theories such as Strain Theory, Rational Choice Theory, Social Learning Theory, Control Theories, Anomie Theory, and Labeling Theory, the research seeks to offer a multi-dimensional perspective on tax evasion. The interplay of economic pressures, social dynamics, and psychological factors are analyzed to understand this complex phenomenon.

2. Data Set and Method

The study employs a theoretical analysis method, systematically examining tax evasion through six criminological frameworks. The focus is on integrating existing literature with theoretical insights to construct a comprehensive understanding of tax evasion behaviors. No empirical data collection was conducted; instead, secondary data from prior studies and criminological research forms the basis of the analysis. Each criminological theory is applied to highlight different facets of tax evasion, providing an interdisciplinary and holistic examination.

3. Empirical Findings

The empirical findings reveal the intricate and multifaceted nature of tax evasion:

Strain Theory: Strain theory posits that individuals resort to deviant behavior when they cannot achieve culturally defined goals through legitimate means. Economic pressures, such as high tax burdens or financial crises, can lead individuals or businesses to evade taxes as a coping mechanism. The theory highlights that socio-economic inequalities exacerbate these pressures, making tax evasion more prevalent in societies with significant income disparities.

Rational Choice Theory: According to rational choice theory, individuals make calculated decisions based on cost-benefit analyses. Tax evasion occurs when perceived gains outweigh potential risks, such as fines or imprisonment. Empirical studies show that the probability of detection and the severity of penalties significantly influence tax compliance. When audit rates are low and sanctions are mild, individuals are more likely to engage in tax evasion.

Social Learning Theory: Social learning theory emphasizes the role of interpersonal interactions and societal norms in shaping behavior. Tax evasion is often learned through associations with peers or organizations that normalize such actions. Reinforcement mechanisms, such as financial rewards or the absence of punishment, further solidify these behaviors. Studies indicate that environments with widespread tax evasion create a social context where such actions are perceived as acceptable.

Control Theories: Control theories explore why individuals refrain from deviant behaviors. Strong social bonds, high self-control, and adherence to societal norms deter tax evasion. Conversely, weak social connections and low self-regulation increase susceptibility to unlawful acts. For example, businesses operating in isolated or highly competitive environments may lack the social accountability that discourages tax evasion.

Anomie Theory: Anomie theory examines how the breakdown of societal norms fosters deviance. Rapid economic changes, corruption, or mistrust in government can weaken adherence to tax laws. Societies with fragmented social structures often experience higher rates of tax evasion, as individuals prioritize self-interest over collective well-being.

Labeling Theory: Labeling theory focuses on the societal consequences of being identified as a tax evader. Once labeled, individuals may internalize this identity, leading to further deviant behavior. Additionally, the stigma associated with tax evasion can alienate individuals from mainstream society, reinforcing cycles of non-compliance. Empirical Findings should be given under this section.

4. Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that tax evasion is a multifaceted issue influenced by psychological, social, and economic factors. Strain theory underscores the impact of economic inequalities, while rational choice theory highlights the role of deterrence mechanisms. Social learning and control theories provide insight into the influence of social networks and self-regulation, respectively. Anomie theory emphasizes the role of societal cohesion, and labeling theory reveals the long-term implications of stigmatization.

This theoretical exploration underscores the necessity of a multi-pronged approach to combat tax evasion. Legal measures, such as increased audits and harsher penalties, are pivotal but insufficient. Strengthening social norms, fostering public trust in tax systems, and mitigating societal inequalities are equally critical. The study suggests integrating legal, social, and economic strategies to create a sustainable and equitable tax system.

Criminological theories provide valuable insights for policymakers and academics. By addressing the complex interactions of economic, social, and psychological factors, these theories offer pathways to design effective interventions. Strengthening deterrence measures, promoting social bonds, and fostering a culture of compliance are identified as key strategies in reducing tax evasion. Ultimately, this study advocates for a balanced approach that aligns punitive measures with efforts to enhance societal and institutional integrity.